

Hegedűs Imre János

„... nincs szó, nincsen képzet...”

Bognár Anna: *Nem dajka dal*

Arany János, kit ebben az évben szépen ünnepelünk, néhány összevont hasonlatban kísérelte meg a lehetetlent: elmondani, mit ad neki/nekünk a líra. Tűzhelyt, fészket, harmatot, balzsamot, fényt, árnyékot..., de érezte, tudta, a felsorolás merő képtelenség, a végtelenbe nyúlik, a költészet ilyenszerű definíciója csak negáció lehet: „*S mire nincs szó, nincsen képzet;*” (*A vigasztaló*)

De éppen a definíció lehetetlensége izgat, irritál, provokál arra, gyöngyhalászként hozzuk fel azt a szót, azt a metaforát, amelyik a *Vers* szinonimája lehet.

A modernek közül Szabó Lőrinc járt a legközelebb ehhez:

„*Rím s ütem nem halott kellék: csodát,
zenét akar: arányt s szimmetriát:
formát, életet: ahogy a virág,
a sejt s a kristály...*”
(*Emlék a szívednek*)

Fiatalköltő, Bognár Anna *Nem dajka dal** kötetének megmérettetéséhez kellettek a klasszikusok fentebb idézett sorai, mert minden metrumban a leírt szó kezdet és vég, a Nagy Folyam egyik pontján merül hullámokba minden alkotó, s kezd ezáltal úgy szakaszt, új életet, új forrást az összegyűlt források sokaságában.

Az első olvasat soha sem a méricskélő filozófus. Az első olvasat a *jus primae noctis*, az olvasó erőszakos, élvezethajhász felségjoga! A mohó olvasó tudata, ösztöne, kéjsóvárgása szerint hatol be a versvilágba, leteperi azt, majd térdet, fejet hajt előtte, s végül felszívódik abban, mint a föld sói a fák leveleiben, sejtjeiben.

Ha ez az ideális olvasó a *Nem dajka dal* spontán belefeledkezéssel olvassa, háttérítmus keletkezik benne, éppen Arany János pedáns, szállóigékké vált sorai rémlenek föl: „*Feketén bólingat az eperfa lombja.*”: „*Széles országúton andalog a jobbágy.*”: „*Ég a napmelegtől a kopár szik sarja.*”

Ötletszerűen ragadjunk ki egy-két Bognár-sort:

„*Kínálom a versem, / Csak natúran, nyersen.*”: „*Eljött a pillanat, a perc, amelyre vágytam.*”: „*Percek, napok, évek; az idő oly törékeny.*”

Kedves, hol szabályos, hol szabálytalan ritmusképletek, 4/2, 4/2; 3/3, 4/2; 4/2, 4/3 hangsúlyos ütemezés – mai tartalommal, képanyaggal. Pont az, amihez manapság bátorság kell, népmesei megszállottság: feltámasztani halottaiból a magyar

verset, azt, amelyet kiüresítettek, lecsupáltak, ékességeitől megfosztottak, gondolatvilágát kilúgozták, küldetését megtagadták, szókeverccse nyomorították.

Ilyen bátor betűvető Bognár Anna, fügét mutat a divathóbortnak, a mondializmus aszfaltbetyárjainak, s rója szép sorait spontánul, belső hangokra figyelve úgy, hogy tudóshoz illő komolysággal szövi versbe gazdag műveltségét. Európéer – magyar módra.

Vannak, akik sértésnek vélik, ha egy költő nő finomságát, különleges intuícióját emlegetjük.

Bognár Anna nem tartozhat közéjük. Szerinte a nők világát fölmutatni éppen olyan fontos, mint körülírni a férfiak szép, nagy akarásait, mert csak így kerül felszínre a kölcsönhatás.

Milyen egyszerű s milyen ősi ez a képlet!

Milyen jó, ha hiteles személy szólal meg a nők nevében! Aki szép, fiatal lány, okos, művelt, tehetséges!

Modoros és tudálékos lenne például, ha férfi írná le ezt a sort: „*azt hiszed, ismered, de rejtély a nőnem.*” S milyen fegyelmezett éppen a végső határokat feszegető soraival: „*mert láng lesz a lét, de el nem hamvadunk, / ha túlcsordul a szó, csendben hallgatunk.*” (Én, te, ő)

Bognár Anna ismeri a megrendülésnek azt az állapotát, amelyben megszületik a stílusos, szemérmes, mégis nyílt, tiszta szerelem-vallomás:

*„Barna szemed mély, mint a kút,
Ádámig lelátok benne.
Láncszemként a generációk
fölsorakoznak benne.”
(Van hova)*

József Attila-reminiszcencia lenne, ha férfi írta volna, de Hál' Istennek nő írta, s csak kutassák, fürkésszék lányaink, asszonyaink a férfiak világát, mert az Ádámok sem tesznek más egyebet, mióta világ, a világ, a nők titkainak szelencéit nyitogatják.

S van a női létezésnek egy olyan szférája, amelyben hiányzik a férfiból a teremtés képessége. A barna szemű kedves nemcsak szerelemtárs, hanem – a nő mindenhatósága révén – reinkarnáció is:

*„Kihordom, és világra hívom,
barna szeme mély, mint a kút,
emlőm nedvét érte szítom,
mutasd meg neki, hol visz az út!
(Van hova)*

Igen, igen, a szerelem! Huszonegy éves a kedves kötet szerzője, s olyan izgalmas elképzelni azt a férfarcot, azt a férfialakot, akiért tűzbe jön, akiért hevül, aki férfi létére – múzsa:

*„Mert aki múzsa, mert aki verset kap,
annak a Sors virágzó kertet szab.”
(Erős nővé tettél)*

Madarász Imre irodalomtörténész jegyzi meg a fülszövegben, hogy: *„Egy Laura, aki nem éri be a múzsa szerepével: Petrarca lantját pengeti.”*

Túlzó rajongás lenne a megállapítás? Valóban kézbe veszi az imádott kedves a világszellem lantját? Szép túlzások nélkül nem mutatkozik meg az aranyere. Bognár Anna szóba állt halhatatlanokkal, *„Nagyjaim”* címmel külön ciklust szerkesztett a kötetében. És kik a kiválasztottak? Gulácsy Lajos, Weöres Sándor, Theiresias, Leopardi, Firenze nagyjai, a Vezúv képzeletbeli krónikása.

Meglepő távolságra állnak egymástól térben és időben, de éppen ez a szépsége az erőpróbának, beszáguldozni képzeletben az irdatlan tereket.

Zavaró lenne minden kommentár, hagyjuk költőnönket *„beszélni”* egy-egy citátummal. Hadd lám, hogy pengeti Laura a lantot:

*„A művész gyakran
belerokkan önmagába,”
(Gulácsy Lajos)*

*„Lázás elméd merevlemeze
rögzítette mi nesz, mi zaj,”
(Weöres izzás)*

*„Bűnhődés, kegyelem,
képek, csak képek,
élet, vagy gyötrelem,
nyűszítve félek.”
(Theiresias)*

*„Mi marad a költő után, mi marad, ha meghalt...?”
(Leopardi halálára)*

*„Vándor, nem lehetsz az öntörvényed rabja,
mikor ez a város mindenét od’adja!”
(Egy nap Firenzében)*

Egy citátum mégis kommentárt követel. Érdekes költői fogás, a *Pompei króniká-*

sa – *Glosszavers a Vezúv kitöréséről* költeményben az első strófát úgy ismétli meg az utolsóban, hogy a sorokat fordított sorrendben helyezi el. Ezt idézzük:

*„Árván hever bábú, csörgő,
a pokol két kapuja szétnyílt,
női sikoly, fáradt, hörgő,
Rekedt varjú krákok vészírt,
forró örvény eltemet,
agonizál most a bolygó,
pontoszerű lényem megremeg.
Üszkös fának füstje fojtó.”*

No, és a jegyzet elején idézett Szabó Lőrinc axióma? Alkalmazható az Bognár Anná-ra? Valóban rím, ütem, csoda, zene, arány, szimmetria, forma, élet, virág, sejt, kristály a költészete?

Nem mondjuk ki, hogy igen. Túl sok lenne, egy emberi lélek nem bírná ki.

De hát ő még fiatal. Nagyon fiatal. Olasz szakos, és tudja mit jelent: *„Az ember-élet útjának felén...”*

Majd akkor.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Sz. Tóth Gyula

Szilánkos csendélet

Török Nándor: Pajzs a résen

Most támadunk vagy védünk? A kötet címéből adódik a kérdés. Nem könnyű a válasz, ahhoz fel kell idézni Török Nándor előző verseskötetét, az elsőt: *Érzelmek sodrában*. Ez nem az összehasonlító-értékelő elemzés helye, annak is eljön az ideje, ha alaposan megismerjük az újabb termést. Török Nándor nem zsenge (s talán nem is bohókás) ifjúkorában jelentkezett első verseivel, érett férfikorban tette nyilvánvalóvá érzéseit, gondolatait. Érelte a sorokat. Egyszer csak feltűntek a versek, legelőbb a recenzensnek, aztán egy értő filosz, majd a figyelmes kiadói szempár vette észre, a kötet szép csendben került ki a piacra. Az első olvasókat vitte a versek ritmusa, hangulatos képei által részesévé lettünk annak a hullámművészetnek, melyben költészete ringatózott. Megjelent egy sajátos költői világ: természet és egyén összekapcsolódása, képekkel, szavakkal lendítve, a természet gondozó vállalására, megértésére, benne létünk felismerésére, eligazodásunkra. Verseivel művelte lelkünket, a mai káoszban üdítőn pihentetőn s munkára serkentően. Újabb versei nyomán költészete megérett, hogy szóljunk róla.

Az elején leszögezhetjük: „Tiszta, nyílt, egyenes beszéd”. Ahogy Bokányi Péter irodalomtörténész ír Pósfai János költészetéről: „Nincs ’rejtőzködő lírai én’, nincsenek szerepek, manírok: az ember nyilatkozik meg a versekben, aki tisztán pózoktól és divatoktól távol teszi a dolgát: írja verseit. Az alkotó tudja, a versírásnak komoly tétje van, egyenesen létezésének feltétele”. (*Hetven év – tíz verseskötet*, Művészet és Barátai, 2016/2, 16.)

És akkor most pajzs meg rés. Mi változott? A költő vagy a világ? Mindkettő. Elég (majdnem), ha átsuhanunk a kötet szerkezetén, a tartalomvázlaton – hét fejezet. Indulásként a költő leszögezi: *hazaszeret*, mi az „neki” (?). Nem hazafias szóképekkel (jelszavakkal) bizonygatja annak fontosságát, hanem tájban, térben, légben tárulkozva keresi a válaszokat, csillagok és emberek között, Bodroglóktól a Napig, olykor tótágast állva, viszonyítással. Ha kell *pajzssal a résen*, figyelve-tudva, mit söprünk a szőnyeg alá. Néha reménytelenül, de mégis „hinni és feledni”, álmodást idézőn. Ez nem könnyű, itt ütnek s vágnak, itt adunk és kapunk. Hiába a szavak, a négy őselem, túr a vakond. Van fényár, üstökös, de fagyosak a sorok, dolgoznak a hétköznapi rémek. Na, most akkor légy vagy ne légy szerény? Mert röpködnek a *szilánkok*, szúrnak a *tövis*ek. A lump a gőzben, terített lapokkal játszunk, de jó a végzet, vesszük a morbid üzenetet, isten szolgálai vagyunk, buzog a tudásszomj, a családi szennyes lemez, közel a boncasztal. Szóval, akkor hol az igazság? *A borban*

feléled (14). Igazság? Lufik. (Az eregetett szállóigéket gyarapítják [52–55]. Több is van belőlük, alakul a gyűjtemény.)

És mégis: *Szeretni így tudok* (73). „Álomba ringatva”, fellegek alatt, biztatgatással, érzelmek templomában, vallomást morzsolva, több mint sírverset farigcsálva. Mindez *önáltatás, kételkedés*? Jön a bakó – „Kivégezve”? Élvezzük a „kín csendéletét”. „Megvagyok - Ki vagyok”, kételyek és konklúziók között zárja e fejezetet a költő. És jöhet a *Leltár* (110). A nagy nekibuzdulások, a lüktetés után (közben) kell a számvetés: az „Úton” (111), „Gyöngyeim keresve” (124), falevelek közt, megannyi restancia előttünk, a gyökerektől a magasból visszanézve. Az elmúlás is felvetődik, legyen hát „Sírvers törött sírkövön” (133). De nem oda Buda! Lesz még pirkadat, ébresztenek a dallamok, jönnek az évszakok. Van vigasz: versben a kalendárium, lapozni kell. Tanítanivaló, iskolás könyvek lapjaira kívánkoznak.

Nagy íve van az átgondolt szerkezetnek, verstablóban csillognak az ideák. Ezekhez a gondolatokhoz nem száraz értekezés nyomán jutunk, a vers visz bennünket. Török költészete a hangsúlyt a szavak hangzására és ritmusára helyezi, ezáltal „felszabadítja a szavakat a fogalmi gondolkodás alól”, ahogy Yves Bonnefoy francia költő is tartja a költészetről. Felszabadítja a szavakat, felszabadítja az olvasót, így lehetővé teszi az észrevevést, a megragadást, érzékletesen segítve a látás észmélését. (Aztán majd egyszer még értekezni is lehet témákról.) A struktúra világos, az egész és a darabok is láthatók, érzékelhetők, összhangban. Hát, „Ragadd meg a Napot”, szól a biztatás (25). Tájban az ember, a társadalmi, a természet hullámmzó tengerén. Töröknél a természet és az ember hatalmas metaforában forr össze, mint két dolog, személy, eseményekben. Több ilyen verse van, ezek mintegy jellemzik költészetét. Ezt jelzi a Nap két írásmódja: Nap és nap. Pirkadat, virradat... az éj, a hajnal utáni szakasz. Kapcsolódás a Naphoz, színes jelzőkkel fent, de az élet már indult itt lenn, de nem vagyunk egyedül, fentről táplálják életünket, erőfeszítéseinket. Egy szó kétféleképpen, két kép. Szimbiózis: a két természeti „egyed”, a Naprendszer központi csillaga, az égitest, a vers közel hozza hozzánk, érzékelteti a közelséget, az együttiséget, a kölcsönösséget, ölelkező mozgás a másik oldallal: a napszakkal. A Földdel, a földi léttel. Úgy, hogy a „másik oldalon” ott van a Nap. (Több oldala van az életnek.) Emberi létünk a világegyetemben. És a Föld nemcsak mozog, de forog is. Lírába csomagolt tudomány: csillagászat, fizika, hőtan stb. (Galilei továbbvitele és átgondolása lírában.) Az átfordítás, a Földre szállás bravúros, sikerült, érzékeltetve a fokozatosság, a Nap táplál, működik az átvitel: „*Hevül a vér a verőerekben, / forr a fájón lüktető világ, / mit kintről perzsel, bentről / valami rág*” (24). Játék a Nappal nappal, az összefonódó különbség, bújócska. Nem kerekecske-gombocska, küzdelem, felfelé és lefelé, közepén az ember, a Nap élteti, a világ zaja bontja, ha tudja, de nem hagyja. Mindezt érzékenyen fejezi ki színeivel, formájával a külső borító, Pereszlényi Helga munkája.

A földi mozgás, lét/érzés együtt minden, ami emberi. A szavak nem mondanak ki konkrét tárgyiaságot, munkát, de a szépre formált vers hevít, ragyog, biztat az itt-lentre, mert csak így érhetsz oda föl. A Nap veled van – az élet napos oldala. Szemléletes. Mindez gazdag költői eszközökkel: pl. különböző érzékterületek összekapcsolása (szinesztézia), az anyagbeli érintkezésen alapuló névátvitel (metonímia), érzések, hangulatok, színek összekapcsolása, az összeillők és első látásra nem összeillők társítása (asszociáció), a rímek, a szavak hangszíne, az érdekes, szokatlan, de kifejező szavak ereje adja a ritmust, a lüktetést, mely az élet mozgása is. Forma és tartalom együtt. Dallama van, ritmusa, táncoló líra, lebegnek a sorok, szállnak, seregnék-forognak, mint falevelek a szélben, mint könnyű lepkék a bokrok felett. Szabadtéri verses drámajáték részesei vagyunk. Kertés színház az egész világ. De jó is lenne!

Ars poeticáját József Attila vezérli, ezt hirdeti is, verseit áthatja, az epigon modorossága nélkül, vagyis „nincs alku”. Vágyik a rend után. Tépelődik, biztatgatja magát, zárójelekkel, epilógusokkal, fogódzókat keres. Kik segítik útján, kik a támaszai? Egy pillantás az ajánlásokra, mottókra. József Attila – többször is („Hazám” 9., „Két hexameter”. 49., „Kész a leltár”, 109). Heltai Jenő: „Tudd meg: szabad csak az, akit / Szó nem butít, fény nem vakít,” *Szabadság* (27). És kapcsolhatunk József Attilához: szabadság, rend. Pablo Neruda: „a szó csupán egyik szárnya a csendnek, a tűzben mindig ott egy rész hidegség”. *100 szerelmes szonett: 44.* (57). Radnóti Miklós: „Felhőn vet ágyat már az alkonyat, s a fáradt fákra fátylas fény esőz. Kibomló konttyal jó az édes ősz.” *Naptár* (135). A hajdani tanár, K. F., a „Több mint matematika” kapcsán (56). (Itt jegyezzük meg: az e versben feltoluló *lényeg/telen* elem a kötetben tíz helyen fordul elő.) Mécs László, a „Látogatód vagyok” kapcsán (18) – lírai kapcsolódás Királyhelmechez.

Török költészete több tónusú, több síkú, súlyosan, játékosan, „ütős” kétsorosokkal. Nem versbűvész, de szívesen játszik: változatosság, témákban, formákban, Komoly, komor, súlyok után oldás: groteszk, ötletes nyelvelés. Bravúrosan, könnyeden ontja-bontja. A szellemesség áthatja, különben üres lenne a tér – „Egy szív az úrben: az végtelen magány. / Egy úr a szívben: az maga a talány.” Szívüres tér (61) Kis groteszkért sem megy a szomszédba, üzeni: „A temetőbe mentem, ne várjatok haza.” (53)

Török a természet barátja, törekvése igazolódni látszik, hogy a természet megismerése, törvényei segítenek a társadalomban való eligazodásban. Tudja, a természet alakítható – diplomás kertépítő mester. Azt is tudja, hova tartozik – felvidéki, több nevezetű ország csiszolta-edzette tartását, míg ideért. Példát ad arra, hogy – fájdalmas történelmi tapasztalatokkal együtt – hogyan lehet kiküzdeni az identitást, és alternatívákat kínál nekünk, akik minden szétdarabolás ellenére a magházában élhettünk, példát arra, hogyan érezzük meg az identitásnak ezt a

mintáját. És hogyan éljünk vele. Halljuk Weöres tanácsát, úton „A teljesség felé”, Török számára ez parancs. Mert: „Az igazság nem mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben. Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.”

Nem idilli képet rajzol fel Török, de amit elénk tár, az „vagyott beszédhelyzet”, ahogy Ambrus Lajos fogalmaz, amikor a somlói Bermuda-háromszögről és a lugas jelentéséről elmélkedik. Kicsi is vagy a nagy egészben, mindig mindent előről kell kezdeni, támadni, védekezni. Élni. Évszakok, naptárversek, szókaptaárba gyűjtött képek. Elvonulás, teremtő pihenés, elmélkedő szemlélődés, erőgyűjtés. Nincs megállás, egyik hónap a másik után, itt folyamat van. Egyik hónap akár a másik? Mint Weöres írja: „Egyik nyár, akár a másik.” Igen, de a francia fordításban érezhető, nála sem egészen így van. (Lásd Sz. Tóth, *Illanó keringő a Valse triste francia dallamára = Egy franciatanár irodalmi kalandjai*, Szombathely, Savaria University Press, 2015, 173–183.)

Töröknél ez magától értetődő körforgás, változás. Ha a természet velünk, ki ellenünk? S ha mégis akad ilyen, ide veled, régi pajzsunk! Majd csak adódik rés. Majd törünk. Van „lombos” zug, pihenésre, megbújásra. A verses kalendárium mintegy összefog lírát, érzést, dolgos embert. Idő/rendbe állított élet.

Török Nándor az élet megértésén ügyködik. A nagy világ, Montaigne szerint, egy óriási tükör, Török meg akarja ismerni önmagát, hát belenéz, a létrát is maga üti össze, és nekilódul, magasra, mélyre – megteremti a maga lét- és mozgásterét. Útravalót kapott, hát továbbadja. Lírai tablót húz fel, festői hullámszásban. Lehet ez templom is, mint Baudelaire-nél, ahol „egymásba csendül a szín és hang s az illat.” A baudelaire-i leírást, ami vágy, óhaj, reményteljesen szép, azt Török dramatizálja, lírai dramaturgiát alkot. Felrajzolja lételméletét, is kimutatja a küzdő cselekvés „paradigmáit”.

Nála a természet és társadalom együtt – élésre, küzdésre. Harc ez, de tisztelni kell az erőket. És gazdálkodni velük. A modern ember nem élhet a természet segítségével nélkül – a modern nem az: a csak fogyasztó, a kutyukön élvezkedő, a társadalmi mozgások vulgármagyarázói és előre tudói, vagyis jó sok (jó sok van belőlük). Nála nincs vidék, nincs város, illetve nincs szétválasztva. Városi költő – táj költészet, költészet. Nem akar részt venni a tülekedésben az osztozkodásban, nem tagja irodalmi asztaltársaságnak (van ilyen ma?), nem dörgölődik a hatalomhoz. Nem kenyérharc az írás. És nem játszik az „irodalmi tőzsdén”, ahogy Orbán Ottó nevezte a „krémet”. Így aztán nem sért senkit, nem sértődik, nem manipulál és nem manipulálható. Független, ám küzdő, lírája közlő. Életfegyelem, gondolkodási fegyelem, talán a munkájából adódóan is. Költészete pontos, világos, zenével, visz a vers, megyünk vele, érzünk és gondolkodunk. Földrajzi tér-ségbe jutunk: Királyhelmecc, magyar is, nem is, de lételemecc (két ország, egy haza).

Ennek összehozása, összefogása folyik. Megélése mindenekelőtt. És kifejezése, művészi eszközökkel. Ezeket az elemeket rakosgatja föl Török Nándor, stílusosan: fára, mellé a virág, nő a fű, virul a kert. Nem vonul vissza kerti szirmok közé, fák lombjai alá, hogy mint „elefántcsonttorony”-ból szemlélje a világot. Török költészetén keresztül politizál, de nem politikus költő. (Ezzel csupán a Babits költői magatartásához való közeledést jelezzük, mert Babits, a géniusz úgy „politizált”, hogy költő volt, nála „az élet alkalom a költészetre”).

Összegzések, immár inkább a kötet eszmeiségéről. Sok minden nem tetszik Török Nándornak. Neki sem. De hazáért, nemzetért felelősséget érez. A polgári harcok, úgy látszik, folyamatosak. (Hol van még a Kánaán?) Polgárnak lenni küzdelem, a rendszerváltoztatás csak a kényelmeseknek ígérhetett könnyű álmot. Török, úgy tűnik, Máraira hallgat: „Mindegy, kik beszélnek hazád nevében? Mindegy az is, mit mondanak azok, akik jogosultnak hiszik magukat, a haza nevében beszélni? Te hallgass hazádra. Mindig, mindent adjál oda hazádnak. A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül. Ne várj jót a hazától, s ne sopánkodj, ha megbántanak a haza nevében. Mindez érdektelen. Egyáltalán, semmit ne várj hazádról. Csak adjál azt, ami legjobb életedben. Ez a legfelsőbb parancs. Bitang, aki ezt a parancsot nem ismeri. A haza végzet, nem pedig trükk és mutatványszám.” (Márai Sándor, *A hazáról és az államról = Fűves könyv*, Budapest, Révai Kiadó, 1943, 68–69.) És Török folytatja: *Úgy szeresd hazádat* (11). Hogyan? „Úgy”, benne a 2. személy, az üzenet címzettje. Összefonódik a történelmi múlt, jelen és jövő, közelíthetünk József Attila *Hazám* című verséhez. A versek előhózzák a dallamot, általuk, alattuk halljuk Erkel Ferenc dalát Simándy József fényesen zengő tenorján: „... te mindenem!” Szóval: hazádnak rendületlenül, minden túlzás, nagyzolás nélkül. Harcos alázattal.

Történelmi filmünk pereg (díjat érdemel!): Kárpát-medencei küzdelem – őrzés, létharc. Török Nándor költészete: bizonyítás, kettős bizonyítás. Felmutatja minőségét, az anyaországi – szerencsére – változó, többértékű kánonban már nem megtúrt, befogadják. Jó tudni, nincs ezzel egyedül. (Anyaországhoz tartozás, megszenvedett Felvidék – súlyos idők közös történelmünkben, lásd Simon Attila könyve: *Magyar Idők a Felvidéken, 1938–1945*. Ismerteti: Mikló Péter, *Magyar Idők*, Lugas, 2016. szeptember 24. 15. o.) Ehhez nem csak történelemkönyvek kellene. Nem kicsúfolt akcentus, nem is „globális összeborulás”, egyszerűen „szlovák–magyar barátság” (olvasható: Lázár Fruzsina interjúja Marosz Diánával, *Magyar Nemzet*, 2016. szeptember 17. 19. o.). Figyelmes pillantások – megélések, megérzések, megértések. Az előítéletek ellen itt vannak a Török-versek: lírahíd, példa ide is, oda is. Halljuk hozzájuk a dalt: „*Mi egy vérből valók vagyunk*, Ismerős Arcok” éneklük. Sok van ebben a kötetben. Nem csak nyelvi, irodalomelméleti megközelítésre gondolunk, a versek lélektani kincseket kínálnak. Ennek

kihasználását szorgalmazza egy dolgozatában Bárány László, amikor azt vizsgálja, milyen személyiség-lélektani elemek húzódnak a versekben, amelyek közelebb hozzák a költői ént. És – átadva magunkat a versnek – az olvasó is mélyfúrásokat végezhet, felfedezheti személyiségvonásait, önnön képét. (*Előadás irodalmi művekben található lélektani gondolatokról.* Elhangzott november 19-én, a Magyar Individuálszichológiai Egyesületnek az újjáalakulás 25. évfordulójára rendezett jubileumi vándorgyűlésén.)

Pajzs és rés. Török Nándor nem támad, ha választani kell, hogy eldöntsük: inkább védekezik. Nyelv hazában él a XXI. századi költő, a saját fájdalmát lírába csavarva közvetíti, mélyből jut a felszínre, s tovább. Útja izgalmas, hol meg-megállva, bozótosban teret vágva, hol suhanva, töretlenül a harmónia felé. Biztatóan küzd, segít a madáchi „érettségi” tétel, lírai hangvétellű harcos-dacos gyakorlásában. Első kötete óta publikál, díjakat nyer, versei művészi tolmácsolásban CD-n is megjelennek. Mozgósító szép üzenetek, kedvünket derítik, bánatunkat enyhítik.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Sötét idő (2013, tus, papír, 50×70)

Óbis Hajnalka

Petrarca és Ámor

Madarász Imre: „Ámor és én”. Petrarca-versek elemzése

A kötet címe, „Ámor és én” a 127. szonett kezdősorából származik (Ámor és én, eltelve a csodától...), és a petrarcai szerelmi költészet válogatását nyújtja az olvasóknak verselemzésekkel és műfordításokkal. Szubjektív ez a válogatás, az „én” helyére a kötet szerzője, Madarász Imre is érthető, aki italianistaként, irodalomtörténészként mutatja meg, értelmezi a gyűjtemény legjavát, a kiemelkedőbb verseket. A petrarcai költészet az európai lírában hagyományt teremtett, és viszonyítási pontként a modern szerzőknél is felbukkan. Petri György így ír *A szerelmi költészet nehézségeiről*:

„Mért nem lehettem régi költő?
Nem volna kérdés, hogy szeretlek-e.
Csak neked volna jogod nem szeretni,
hallgatnád öntetszelgőn
hidegségről szóló panaszsom. Bosszúból
esetleg kifecsegném, csapodár vagy.
De fődolgom a mérnöki munka volna:
megmérni milyen hatalmas szerelmem,
minő magasba csap föl szenvedélyem,
hány mérföld messzeségből még imádlak,
hány kínos napot morzsoltam le már
hűségem olvasóján? Hogy számosabbak
szépségeid a Föld csodáinál.
Szerelmünk program, nem probléma volna.”
(Petri György)

A szerelem mint éveken át tartó, az egész személyiséget felkavaró, formáló program. Így is össze lehetne foglalni a *Daloskönyv* lényegét, Petrarca közel 700 éves, mégis friss szerelmi költészetét. A *Canzoniere* (Daloskönyv) szonettjeinek maga Petrarca adta a *Rerum vulgarium fragmenta* alcímet. „Népnyelven írott töredékek”-nek nevezte verseit, szétszórt rímeknek (*rime sparse*), mintha szinte szót sem érdemelne az az érzés, amelyről olyan sok verssoron át és olyan őszintén vall, és amely egész életét meghatározta. A *Posteritati* című idős korában írott művében, visszatekintve így ír erről:

„Heves, ám egyetlen nő iránt érzett és tisztességes szerelemtől sokat szenvedtem ifjúkoromban.”

Ez a hölgy, a költő által híressé vált Laura látható egy festményreprodukción Madarász Imre Petrarca-verselemzéseket tartalmazó kötetének címlapján: megkoszorúzza az előtte térdre boruló költőt, miközben a bekötött szemű Ámor az íját feszíti, és célba veszi a költő szívét. A kép inkább tartalmi összefoglalója a *Daloskönyv* több száz versének, mintsem a szerelemben és pillanatának megörökítője. Magától Petrarcától tudjuk, hogy nála ez utóbbi hogyan is történt: 1327. április 6-án, Avignonban, a Szent Klára-templomban látta meg először Laurát, és attól kezdve az asszony haláláig, 21 éven át szerette, írta hozzá és róla verseit. Amikor Laura az 1348-as pestisben, „élte virág- és gyümölcsöző korában” (Radó Antal fordítása) meghalt, még utána is születtek hozzá írt versek a *Laura asszony halála után* című ciklusban. A *Daloskönyv* ennek a szerelemnek a történetét mondja el, úgy, ahogy azt a költő megélte: az édes, szenvedélyes szenvedést, a szent és profán imádatot, az emlékeket és a bánatot, amelyet Petrarca szívébe Ámor írt maga. Ez a belső történet az igazán magával ragadó, bár tudhatók a szakirodalomból az életrajzi tények is: Laura férjezett volt. Laura de Sade néven haláláig 11 gyermeknek adott életet. Ez idő alatt Petrarcának is születtek más kapcsolatokból gyermekei. Laura iránt érzett szerelme azonban folyamatos. A szonettek olvasói (eredetileg hallgatói), fordítói érzik a verssorokból, hogy „írójuk ismerte a szerelmet, ismerte minden üdvével, minden kínjával együtt” (Radó Antal).

Madarász Imre „*Ámor és én*” című kötetében a modern olvasókhöz akarja közelebb hozni Petrarca szerelmi líráját. Válogat a *Daloskönyvből*, a teljesség igénye nélkül, egy-egy kiválasztott szonettre fókuszál, és értelmezi, elemzi azt. A kötet olvasmányos stílusban megírt rövid fejezetekből áll, amelyek első oldalán egy-egy Petrarcát ábrázoló kép áll, majd ezt követi az elemzendő vers eredeti nyelven, olaszul és egy kiválasztott műfordításban. A verselemzés itt nem részekre és ízekre szedést jelent *analízis* értelemben, sokkal inkább azt mutatja be, hogy hogyan kapcsolódik egy-egy verssor vagy gondolat hálózatszerűen az olasz irodalomhoz, vagy hol bukkan fel a világirodalomban más szerzőknél, más szövegek szövetében. Megtudhatjuk, mely szerzők, eszmei irányzatok hatottak Petrarcára és hogyan, mit köszönhet a provanszál trubadúrlírának és a latin költészetnek. A szonettekben megörökített szerelmi érzést igyekszik elhelyezni a szerelem kultúr-történetének folyamában, azáltal, hogy hipotézist fogalmaz meg a Hölgynek való alávetettségben és szolgálatban gyönyörforrást találó „édes kínról”, a reménytelen és a viszonzatlan szerelem közötti különbségekről. Kitér a műfordítások szöveg-hűségére, összevet műfordítókat és jól sikerült vagy kevésbé jól sikerült verssorokat, rímeiket. Megtudjuk például, hogy Weöres Sándor nem szerette Petrarcát, és Sárközi György zseniálisan fordít. A kötet szerzője irodalomtudósként ismeri a

Petrarca-filológia eredményeit, de nem filológusi megközelítést alkalmaz elemzéseiben: néha közbeveti, hogy egyes szövegközlésekben az adott verssor egyik szava helyett más olvasható, de csak akkor, ha ez a vers értelmezését jelentősen befolyásolja. Az elemzésekben a lényegre koncentrálnak: a szerelmi érzés leírására, a szenvedés és a szenvedély egylényegűségének megragadására, a szerelem élményszerűségének a bemutatására, ezzel a mai olvasóhoz közel hozza ezeket a majdnem 700 éves verseket.

Petrarca irodalomtörténeti szempontból megkerülhetetlen mind a klasszikus antikvitás és a középkor felől nézve, mind a világirodalomra tett hatását vizsgálva. Madarász Imre már korábbi könyveiben is írt róla: *Az olasz irodalom története* Petrarca-fejezetében, valamint a reneszánsz petrarkista költőnőkről írott tanulmányában. Számára az olaszul alkotó költő a fontosabb, a latin munkák csak háttérül szolgálnak olaszul írott verseihez, számára a lényeges a költő, nem a tudós és a filozófus Petrarca. Azok számára viszont, akik a klasszikus antikvitás felől közelítenek az életműhöz, Petrarca a humanizmus atyja, a klasszika-filológia megalapozója: ő az, aki megtalálja Veronában a Cicero levélgyűjteményét tartalmazó kódexeket, Liége-ben a *Pro Archia poeta* (Archias, a költő védelmében) című beszédet. Livius hatására latinul eposzt ír *Africa* címmel, és számtalan tudományos művében idézi az általa nagyra tartott antik auctorokat. A pogány szerzők mellett nagy hatással van rá Szent Ágoston is, akivel három napon át *Kétségei titkos küzdelméről* folytatott fiktív beszélgetését a *Secretum*-ban tárgyalja. Tudjuk, hogy írt latinul és volgare, vagyis olasz nyelven, és azt is, hogy ő maga munkásságában szétválasztotta a komoly, filozófiai és teológiai fejtegetéseket is tartalmazó írásait a szerelmi költészetétől. De az is tény, hogy a több száz szonettet tartalmazó *Dalokkönyvét* is éveken át szerkeszti, csiszolgatja, átírja, míg 1374-ben megszületik a végső kötetkompozíció. Hasonló műgonddal kezelte a volgare és a latin nyelven írott műveit, bár azt gondolhatta, hogy a korabeli közönsége fogékonyabb lesz a latin nyelven írott művekre. A latin és olasz nyelvű művei együtt teszik személyiségét és munkásságát igazán modernné, ambivalenciáiban is izgalmassá. A magyar olvasóközönség szerencsés helyzetben van, mert az utóbbi években kétnyelvű kiadványokban ismerkedhetett meg Petrarca latin nyelvű filozófiai művei közül a *Secretum*-mal és a *De ignorantia*-val Lázár István Dávid, latin nyelvű költészetével Csehy Zoltán fordításában. Számos kiváló magyar tudós foglalkozott tanulmányaiban Petrarccal és a neolatin irodalommal: Kardos Tibor, Szörényi László, Kelemen János, Kaposi Márton. A költő születésének 700. évfordulóját tanulmánykötetekkel és konferenciákkal ünnepelték. A Petrarca latino-t és a Petrarca volgare-t azonban nem lehet mesterségesen elkülöníteni, elválasztani egymástól, mint ahogy személyiségében is együtt van jelen a költő, a filozófus, a tudós humanista, a szakirodalom pedig arról vitatkozik, hogy elsősorban filozófusként vagy

költőként definiálta önmagát, vagy ami valószínűbb, ennek a kettőnek azonos jelentőséget tulajdonított. Latin nyelvű műveiben is a költészet védelmét, a szellemi alkotómunka mindenekfelettségét hirdeti, Ámor kísérté lépteit bárhol járt és bármilyen művet alkotott. Sok év távlatából nem csak a mélyen átélt szerelem gyönyörűségére és fájdalmára tanít meg bennünket, hanem a könyvek, az irodalom szeretetére is. A *De vita solitariában* (I,3) ezt írja a magányos életről: „a magány könyvek nélkül száműzetés, börtön, kínpad, vigyél oda könyveket, hazáddá válik, szabadsággá, gyönyörűséggé.”

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016)

Passió VII. (2004, tus, papír, 50×70)

Szíki Károly

Csak a szó van, maradéknyi álom

Holló József: *Érzéslabirintus*

„Csendek méhében
megfagyott szó vagyok”

Az *Őszmarasztaló* kötete után nagy nyugalommal és felelősséggel változtathatjuk Holló Józsefet újabb kötetét (*Érzéslabirintus*) kézbe véve *Őszmarasztaló* írónak. Ez jó „bélyeg a Nagymihályon 1944. május 24-én született, egykori mezítlábas gyermek, ki mérnökké növekedett, és időközben költővé avanszálódott. Nem lehet ezt a 2016-ban a Hungarovox kiadásában napvilágot látott könyvet csak úgy átlapozni. Marasztaló olvasmány. Oly sok kötettel teszi ezt az olvasó, aztán odavés mellé egy összehordott mondatot: *Jót, figyelemre méltót alkottál Jóska!* vagy éppen ránéz az órájára, s mivel kiragad az ebédidőből egy negyed órát, és firkant valamit az írónak, aki epedve várja, de afféle recenzió lesz belőle, tele érthetetlen szavakkal, de ez olyan jól mutat, ha csak kevesen értik is!

Holló kötete nem ilyen, nem csak ennyire méltó. A 197 oldalon elterülő 197 vers egyszer-egyszer imbolygó bolygó módjára eltávolodik az eredeti szándéktól, de összességében míves, őszinte és magas röptű. Igényes és ihletett, telített leleményben, emberségben és magyarságtudatban. Tudatosan és érzelemgazdagon.

Az *Érzéslabirintus* valami nagyon mély belső érzelem-értelem rétegekre asszociál, de áthatolhatatlan építményre, folyosókra, szobákra is azoknak, akik megjárták már Krétát és a minőszi kultúrában elmélyültek.

Ez az első gondolat, mielőtt felütné az olvasó a 210 oldalas, kemény fedeles kötetet. (A borítóterv Teleki Klára műértő, érzéki munkáját dicséri!). A második pedig az, hogy lesz-e fonal, amely mentén a labirintus belsejében elmerülünk, s onnan biztonsággal ki is jövünk, hiszen nagy ajánlás érzékveszejtőjébe érkezhetsz az ember, mert Holló így ajánlja a kötetét:

Nejemnek:

kitöröltem a múltamat

mióta világom része lettél:

mióta benned eszmél a pillanat

(Most született meg a nagy városrendezési terv Egerben, hogy Daidalosz emlékművét eltüntetik a Gárdonyi Gimnázium elől, képletesen kapaszkodjunk még utoljára bele, és a Labirintusba, melyet Minosz krétai király parancsára Daidalosz legendás hírű ezermester készített). És kapaszkodjunk Holló József 5.

kötetébe, mert érdemes utazásra hív, a lélek útvesztőibe és az öröm szakrális szertartásaiba.

Lerongyolódott lélekkel ki olvas ma már? S ha kezébe vesz véletlenségből egy kötetet, fontos kérdés hatja át: *adj nekem egy csendes zugot, mutass egy hazugságmentes sarkot, ahol haragom vagy éppen szeretetem megélhetem, átélhetem az egyetlen, ahol veled vagyok, ahol együtt vagyunk. Nem baj az sem, ha vezetsz hosszan, sok ajtón át, de nyíljon ki az, ami mögött megtalálom őt vagy azt, mindegy, de valamit, ami megment a jövőnek.*

Ebben a Labirintus-kerengésben az lesz a szép, hogy megcsillapul a lélek, aki a költővel tart, nem árulásokkal szembesül, mert ma a szavak sem azok, mint aminek látszanak, veled nem lesz áruló a szó. Az asszó nem ellened, hanem érted vívatik. Itt nem vonja senki vissza az esküjét, nincs olyan sóhaj: *jaj, ha beteljesíthetném! De nem merem, mert nem engedem!* Nincs öntépés: minek is fogadtam örök hűséget, ha áruló lett az utolsó asztali szalvéta is? A sors, amivel eljegyezte önmagát a szerző, az a sorskötés halálig tartó.

Ha olvassuk, kinyílik az ég felettünk, s ha keserűen zokogunk is önmagunk hibái felett, a kijózanodás nem lesz másnapos, mert új, heves szenvedélyekkel ébredünk.

Elfelejtett barátok? Hát lehet feledni igaz barátot, ha holnaptól más utakon megyünk is tovább? Nem lehet! Mert a magasságos ég ugyanúgy nyílik ki holnap is, csak észre kell venni. Mindent észrevenni! Erre tanít Holló. Elveszett érzékeket aktivál újra verseivel, kinyitja az eget, miközben keserű az ég, de a fény számunkra fentről ont reménysugarakat. Vitorlát bontunk, s elindulunk a felkínált élet felé, újraélni minden elveszett világot, meglátni már ismert virágot.

A tovasuhant élet megállítását, a remény jövőjét kínálja verseivel, miközben már keserű könnycseppeket hullattunk a gyűrüinkre.

Nem tájkép-, nem csendéletfestés az ő útkeresése és vezetése, a mindenkor kaput találó elindulása. Mindig fény, csalogató és bátorító sugár, örömmizó valami, ami bennünk felerősödik. Ő utat mutat, majd behúz valami önmagunk által megélt, sokszor elhalt érzésvilágba, a tovább-ba, az élet egyetlen és kitaró intervallumába: az újraélés lehetőségébe, egy anyai öl melegébe, ahonnan kiszakadtunk, de soha el nem búcsúztunk (*Egy májusi ég*).

Holló József újrateremti az elhagyott, de még lehetséges, újrateremtés-újraélés élményével realizálható mikrovilágot, melyet zsebkendők könnycseppjei őriznek még valahol egy vonat kifutópályáján, egy elhullajtott fájdalom-gyöngyként.

A való világot élhetjük újra veled, amiről nem hittük, mert nem is gondoltuk, hogy szavakba formálva megvan még. Hogy létezik a tavasz imádata, a mámoros szerelemkezdet tavasziasodása, átérezhető újra a tájszagú szellő, a szélörvény mámora, minden motívum sorban állva a természet kapujában rigókkal, kőkénybokrokkal...

Itt érdemes megállni! Mert valószínűsíthető, hogy csak áthallásos útkeresés ez, de

nagyon asszociál e valóságos érzet-villanás Wass Albert elementáris művével, a *Kard és kaszával*, ahol a nemzet lelkiismeretének alkotó óriása újra tanít minket a szakma eredetére, a minden élet szakmaiságára: az élet megélésére és termőre fordulására. Holló egy-egy verséből kiviláglik, rajongva szereti Wass Albertet és Erdélyt, mély lélekazonosulással és a Fogaras magyarság-magasság megritkult levegőjével.

A karunkba dőlő időt s a nőt együtt szereti Holló, és az időszeletekbe csavart megismételhetetlen pillanatokat golyostakaróként rejt, hogy meg ne haljon, és szép szavakkal bepácolja, hogy ne romoljon. Szépen ír, eredeti képeket álmodik éjjel, és bilentyűkkel árulja nappal olvasóinak megannyi eredeti, csodás csuklyás verssorait. Nincs egyetlen rövid lélegzetvételű vagy hosszúra nyújtózó költeménye sem, amelynek olvastán ne tágulna kerekre az olvasó szeme, mert mindenütt nagy tehetségű költőről árulkodó-bizonykodó sorok libbennek elő a Labirintus beavatási útvonalain:

„Rám szűkült láthatárokon
A távol már közelebb oszon...” (*Új terek vonzásában*)

„Mintha lefokozott
létben vinne az út,
körültem a világ
oly elbizonytalanult” (*Képzelt látomások*)

„az éjjel gyűrött szennyesében
tipeg a harmatos világ...
Sárgult pergament-síkokon
ősz lép az omladékokon”. (*Összeért párhuzamok*)

A parádésan szép sorok ezer számra fellelhetőek e kötetben, melyet már csak ezért is érdemes kézbe venni és felütni. Kiapadhatatlan kút Holló léleklabirintusa:

„Iszapba süllyedt köcsendek szürkélnek...homályt cipel a dombok háta... a gesztenyék hasadó vajúdások” (*Messzebbre nézve*).

„Fák alatt a fény görnyedten
jár s közben meg-megpihen,
mint lelassult szívverés. ...
szerelmed – tejfogai úgy martak
belém, mint felriasztott szelek
az esti tó tükrébe...
napszitta gobelin a határ –”
(*Nyársirató*)

„Könnyű gondtól ráncos a dombok homloka” (*Szelíd hatalom ölel*)

Az összeért párhuzamokban:

Ölében rojtos fénybe lóg a csend...

Az éjjel gyűrött szennyesében

tipeg a harmatos világ...

Vagy éppen megrázó látlete a tetőtlen otthontalanokról:

„akik fedél nélkül élnek,

zsebükben ott az utcabérlet” (*Értük*)

Szilágyi Domokos megrögzött gondolatai közül tűnik elő a *Tudatalattim fényárnyékai* közt versében a *determináló hatalom* létfilozofikus kifejezés, majd mesteri fokon éleszt ebben az elnyomatásban hasonlatosan szép képeket:

„ott, hol őseim a tájba

hagyták félretaposott

cipőik nyomát...

a test törött-edénye

fölött a lélek még

megáll egy pillanatra.”

A labirintus 5000 éves szimbólum, amely eredetileg a temetkezésekhez, a halottak kultuszához kapcsolódott, majd a halálból való újjászületés jelképeként mint belső út, beavatási út, mitikus jelentést hordozott. Holló József *Érzéslabirintusában* is a fonalat szorongatva megleljük azt a gyűrűt, ahol az élők kapcsolatba lépnek a holtakkal:

„Pendül a fém éle,

mint a sorscimbalom:

haláltáncot járnak

a kaszák a tájakon.” (*Leltárba vett emlékeim*)

Sajátosan gazdag ez a kötet a nagyok tiszteletében, mert szerénységén túl (*Rég óta tudom, nem rendelkezem a kiválasztottak „istenadta” tehetségével --- Ószmarasztaló* kötetének bevezetőjében vallja) csak tisztelete nagyobb. Az ő művészi útkeresésében ezerarcú költők a zsinórmértékek. Érzékeny versekkel szólítja meg József Attilát, Ady Endrét, Wass Albertet, Illyés Gyulát, Pilinszky Jánost, Nagy Lászlót, Lator Lászlót és szűkebb pátriájában Cseh Károlyt, valamint Gál Elemért ébreszti. A legszebbek talán a József Attila és Radnóti emlékére írtak, ezek közül is kiragogyo:

„Hordtad becsapott hited néma gyászát:

a síneken szétgurult csigolyád gyöngysora
– s megnyeri a végzet ellened a játszmat”. (*Gondolatvázlatok--- József Attilához*)
valamint:

Radnóti Miklós emlékének:

„Mint a szélben hajlongó mezők
lágyan hullámozott barna haja.

Boldog szerelmet álmodott –

és hazát: hol Ő nem ért haza”. (*Csizmák taposták álmaikat*)

A magyarságvállalás nem divatos eszme ma sem. Aki politikai vonalak mentén kapkodja a levegőt, ideig-óráig a hűség álcáját hordozza, de ha lemállik róla ez a festék, ha már a politikai kinevezett diktátor-direktor a sülyesztőbe kerül, mivé maszkírozza újra a pofáját? A szóba öntött vallomás örök érvényű és független minden eszmeütődött rezsimtől, mert ön maga, a megvallott szó gazdája alkotta maradandóvá. Ilyen poéta Holló József is, amit megpecsétel *Erdély, Trianon, Októberi forradalom* verseivel. Vagy ahogyan sajátos beszélgetést folytat a jelennel a *Piruló arcú merengés* versében:

„Mintha rögeszmés múlttéboly
kísértene itt.

...Radnótit égetnek
az én hazámban megint!

Délceg, kis heccelők

járlják az országot

és gyűlöletbeszéddel

élesztik a lángot:

azt, ami kialudt

lassan hetven éve-

melynek annyi nemzet

roskadt szégyenébe.

De most bölcs legyél- ne büszke

végre, magyarfajtam,

nehogy nagyobb átok

érjen- Trianonnál.”

Bonyolultabb esetekben nem csak a labirintusokban, de a költő életében is a kör belsejében zárt gyűrűk – tévutak – is vannak, és ha ezekre téved, kénytelen visszamenni és másfelé keresni a kifelé vezető utat. Jelképrendszerét tekintve a labirintus egyfelől belső út, amely a holtak világa felé vezet, ilyenkor az édesapa és édesanya felé fordul számtalan versében, de lehetőség is marad, míg nem bolondul meg az ember,

hogy visszafelé: az élőkkel lépjen kapcsolatba, avagy Istennel, akit annyiszor szólít e kötetben (*Ökölbe görcsösült kezeinket/ Te kulcsold/ imára, Istenem---* Könyörgő), de legalább verseibe kapaszkodva adjon életjelet!

„Kínok, vágyak, csókok, öncsalások.

Nem véd meg engem senki magam ellen

- hol se felejtés nincs, és se feloldozások.

Csak szó van, meg maradéknyi álmok-
míg a csendjeimben kamasz vidámsággal
az emlék magával bátran visszaszájál.”

Ahhoz, hogy olvasója bejusson egy labirintusba, vagy kitaláljon belőle, mindig a kiváló megfigyelő és tájékozódóképességére kell fényt nyitni, a nehézségek leküzdésére való hajlamra, és hogy bizonyos időre van szüksége, hiszen ezekkel az adottságokkal minden ember más-más mértékben rendelkezik. Holló odateszi kezébe a fonalat, hogy hitében megerősítse, többek között a *Sötétből elvágyakozva; Maradni könnyebb, mint visszajönni; Piruló arcú merengés* verseivel.

Nem nehéz felismerni ebben a komoly felkészülést igénylő útban, a Léleklabirintus olvasása közepette az emberi életút elvont megfelelőjét, a hétköznapi labirintust, azt, hogy mélyebb értelemben a labirintus középpontja a nagyobb tudatosság és tudás elérését jelképezi. A lélek ilyen értelemben vett újjászületése után a megújult ember könnyen visszatérhet a külvilágba, és spirituális fejlődésének egy szakaszát befejezettek tekintheti. Mert van, ami felszínre hoz minden nehézségből: a haza, a szerelem és a szeretet. Mindezek Isten féltő tekintetében, szerető simogatásában együttes örömben ott vannak Holló verseiben, ötféle néplélek egybekapcsolásával. Sosem illusztrál, mert nem iparos színész, akinek minden szerepre van egy fiók az asztalában, amit kihúz, és abból mutatja meg ripacs szerepét. Holló a pusztuló kor elemeit is mély átéléssel tolmácsolja, csakúgy, mint a barátság, szerelem sorvadását, vegetáló korunk egyéb élményeit. Így ismerjük fel saját bensőjének, érzelmi lüktetésének olvastán a magunk sorozat-örömét vagy éppen mély válságait, majd pedig a hazához, Trianonhoz és szüleinkhez való kötődéseink határfokait. Célja mindig a katarzis, amely fel kell hogy éledjen olvasójában, lehetőleg magas harmónia-élményként ember-költeménnyé váljék! Csodává és félelemmé, felemelő örömmé! Jó lenne, ha sokáig megmaradna bennünk ez a nyitási szándék.

Úgy érzékelheti az olvasó, hogy ötödik kötetének birtokában sem hisz Holló a saját költői nyelvében, amely pedig már működik, és minden leírt formában működik. Nem izgalmas kísérletekben gondolkodik, de egyre érettebben ábrázol Istent, hazát, családot, szerelmet, archaikus emlékezetrétegeket és jövőlátó izgalmas-irgalmas összetartozó élményeket. Fonalát szorongatva, a harmóniát keresve a létezés disszonanciájára mutat rá, de sosem hitét veszti. A mozgást és a szabadságélményt hirdeti a statikussággal szemben. Sorozatjellege van gondolkodásának, nem szer-

tefoszló, egymásba gabalyodó impulzusok uralják kötetét, hanem a béke szüntelen vágya, mert kezében ott van Ariadne fonala, melyet átad olvasóinak, amivel kitalálhatnak a Labirintusból.

Intertextualitás. Miért? Hiszen nincs szüksége rá, oly bő termésű író. Akkor miért, hogy előző kötetében számos vers megjelent már azok közül, amelyek itt is fémjelzik az alkotó kvalitását. Talán egy szerkesztő megérti ezen nyitott kérdéseket, és a következő Holló-kötet acélosabb és önállóbb lesz önmaga alkotásaiban. Nincs szüksége önismétlésre, hiszen annyi nagy verse vésődött erre a 200 oldalra, hogy az csak nagyon kevés költőnek adatik meg: *Összeért párhuzamok; Földi csendjeinknek áthallik szava; A csillagokhoz közel; Nagypéntek; Halálig várt az igazságra; Hol túléléseink gyökerülnek; Haza a mélyben; Napfogyatkozásokból visszatérve; Tél a Fogarasi havasokban; Elhallgatott igazságokért; Virágvasárnap; Hazám, Magyarország; Nyergestetői mementó; Székely triptichon; Mert emlékezni kötelező stb.*

Némi gondot okoz azzal is, hogy néhány versének keletkezési időpontját is megjelöli, de csak néhányét, amelyből mindössze a Wass Albert születésnapjával való beazonosíthatóság érthető. Abból a szempontból meg szerencsés a keletkezések időpontjainak megjelölése, mert ebből összehasonlítás tehető, hogy az új próbatételt, mint költői lehetőséget hogyan vette Holló. Érzékelhető, hogy a labirintusok ábrázolása és szimbolikája sok mindenben megváltozott, összetettebb lett művészi eszköztára (személyes érzelm- és a világ visszatükrözésében), mellyel egyetemes javainkat gazdagítja. Színes eszközökkel segít rányitni szemünket olyan dolgokra, amelyek mellett elmegyünk a hétköznapi fejetlenségében. Pártoló szponzora lett közben a titkoknak, a szerelemnek, a szülői ragaszkodásnak, és mint művészi nagykövet áll ki az elszakított területek magyarsága mellett, finom érzékiséggel helyez nagyítót a földrajzi területekre, az elkobzott haza leszakadt részeire, melyek, ha időlegesen is, de nincsenek itthon. Ezek az ő labirintusának legtorokszorítóbb fejezetei: küzdelem a szörnnyel, mert még nem végzett vele sem ő, sem a művészet.

Holló József ha csak az utolsó írását, a mesét nyomtatta volna ki (Panka Jézuskája), már ott maradna a feledhetetlenek csarnokában. De többet írt ennél. Igazi kútforrása a megfáradt léleknek, de a kiúttalanság labirintusában vergődőnek is. Kezében Ariadne fonala, kölcsön lehet kérni tőle, ha olvassuk, visszatalálunk létünk értelméhez: adventhez és a Feltámadáshoz. Holló élő kapcsolatba lép élőkkel, holtakkal, eltvedőkkel és beavatottakkal. Nehéz próbatételek idejét éljük. Bízunk Holló Józsefben, és akkor benne megtaláljuk a kivezető fonalat.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014)